

УДК 347.991(477)

Л.В. САПЕЙКО, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

Ключові слова: Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, відкриття провадження, підготовка справи, процесуальна дія

В діючому цивільному процесуальному законодавстві України запроваджено специфічний порядок відкриття провадження в справі у Верховному Суді України, який викликає неоднозначне сприйняття та потребує досконалого вивчення. Крім того, процесуальні дії по підготовці цивільних справ у даній судовій інстанції мають також свої особливості порівняно з підготовчими діями в судах нижчестоящих інстанцій, що викликає необхідність в їх всебічному дослідженні.

Окреслена проблематика, враховуючи її порівняну новизну, поки не знайшла належної уваги в наукових дослідженнях. Окремі питання в рамках зазначеної тематики висвітлювалися такими вченими як К.В. Гусаровим, А.М. Дроздовим, Г.В. Юровською. Разом із тим, на сьогодні існує ряд практичних проблем, які потребують свого вирішення.

Положення ч.1 ст.358 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [1] передбачає, що заява про перегляд судових рішень подається до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Подібний підхід встановлений і щодо апеляційного провадження, в якому апеляційна скарга подається через суд першої інстанції. Однак, дана судова інстанція не має яких-небудь повноважень стосовно вирішення питання про прийняття чи розгляд апеляційної

скарги, а лише збирає всі подані скарги та передає їх разом зі справою до апеляційного суду, який, за наявності підстав, і реалізує надані йому повноваження по відкриттю апеляційного провадження та здійсненню подальших процесуальних дій у справі.

На відміну від зазначеного, заява про перегляд судового рішення Верховним Судом України, яка надійшла до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, реєструється в цьому суді у день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду (ст.359 ЦПК). Суддя-доповідач повинен перевірити відповідність заяви вимогам ЦПК та у разі належного оформлення та подання, як уявляється, прийняти її до провадження, що дасть правове підґрунтя для вчинення інших процесуальних дій цією судовою інстанцією. Поряд із цим, законодавством не передбачається певної документальної фіксації прийняття заяви (шляхом постановлення відповідної ухвали).

Заява приймається Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, оскільки саме даному суду, згідно діючого законодавства, належить вирішити – чи буде допущена справа до провадження у Верховному Суді України.

Так, на підставі ст.360 ЦПК України вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка формується у порядку, встановленому ч.3 ст.11-1 ЦПК, без участі суддів, що прийняли рішення, яке оскаржується. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви, а в разі витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, – з дня надходження такої копії постановляє ухвалу. Ухвала постановляється без виклику осіб, які беруть участь у справі.

При цьому, законодавець не встановлює жодних об'єктивних критеріїв, на підставі яких суд може дійти висновку про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску. В ЦПК лише зазначається, що ухвала про допуск справи до провадження або про відмову в такому допуску повинна бути обґрунтованою.

Складність полягає ще й в тому, що заява про перегляд рішення Верховним Судом України подається у зв'язку з неоднаковим застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, або встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Тобто, по суті Вищий спеціалізований суд, приймаючи рішення про допуск справи до провадження у Верховному Суді України, у більшості випадків (крім неоднакового застосування судами касаційних інстанцій одних і тих самих норм матеріального права) має визнати допущені ним недоліки в процесі перегляду справ в касаційному порядку, що впливає на об'єктивність вирішення даного питання.

Постановлена Вищим спеціалізованим судом ухвала про допуск справи до провадження разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається до Верховного Суду України.

Зазначені документи реєструються у Верховному Суді України в день їх надходження та не пізніше наступного дня передаються судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду. Суддя-доповідач протягом трьох днів постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі та надсилає її копії особам, які беруть участь у справі (ст.360-1 ЦПК).

Слід відзначити, що оскільки справа допущена до провадження у Верховному Суді України попередньою інстанцією (Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ), проваджен-

ня по ній має відкриватися автоматично. Законодавством не закріплено можливості відмови у відкритті провадження з певних підстав суддею-доповідачем Верховного Суду України.

Як бачиться, порядок відкриття провадження у Верховному Суді України має очевидні вади. Варто відзначити, що суди загальної юрисдикції хоча і утворюють єдину систему судів, все ж кожна судова інстанція є самостійною в процесі реалізації наданих їй повноважень. Багатоступенева судова система забезпечує можливість виправлення судових помилок вищестоящим судом, що сприяє дієвості механізму захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду.

Зважаючи, що Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, нижчестояща судова інстанція (Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ) не може наділятися його повноваженнями та визначати обґрунтованість звернення і доцільність розгляду справи Верховним Судом України. Тому, з метою чіткого розмежування компетенції судів та забезпечення неупередженого ставлення до справи, питання про відкриття провадження та допуск справи до провадження у Верховному Суді України повинно вирішуватися безпосередньо даною судовою інстанцією.

На підставі ст.360-1 ЦПК України суддя-доповідач протягом п'ятнадцяти днів з дня відкриття провадження здійснює підготовку справи до розгляду Верховним Судом України:

– виносить ухвалу про витребування матеріалів справи та направляє її до відповідного суду. Імовірно, що дана процесуальна дія не випадково була зазначена законодавцем як першочергова на стадії підготовки справи у Верховному Суді України. Не дивлячись на те, що система дій, визначених для даної стадії, є такою, що загалом дозволяє провести підготовку справи без її наявності, все ж неможливо говорити про ефективність підготовчих дій та, у наслідку, належний розгляд справи за відсутності самої справи. Поряд із

цим, в ЦПК України не міститься вказівки строку, протягом якого справа має бути передана до Верховного Суду України судом, в якому вона перебуває. Однак, слід звернути увагу, що строк підготовки справи до розгляду у Верховному Суді України становить не більше п'ятнадцяти днів, а сам розгляд не може перевищувати одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Відповідно, строк направлення справи до Верховного Суду України має бути нетривалим і в той же час реалістичним. Як уявляється, цей строк може складати не більше семи днів з дня отримання судом ухвали про витребування матеріалів справи, що дасть можливість судді-доповідачу Верховного Суду України провести всі потрібні для справи підготовчі дії, спираючись на матеріали справи. Строк передавання справи до Верховного Суду України слід чітко закріпити на рівні цивільного процесуального законодавства.

До питання визначення строку надходження справи до Верховного Суду України зверталися і дослідники в галузі кримінального процесу, оскільки в кримінальному процесуальному законодавстві воно також не знайшло належного врегулювання. Серед іншого пропонувалося передбачити в Кримінальному процесуальному кодексі України, що такий строк не може бути більшим ніж п'ятнадцять днів [2]. Однак, за подібних умов матеріали справи можуть надходити до Верховного Суду України вже після закінчення строку, відведеного на підготовку справи, що поставить під сумнів правильність проведених підготовчих дій та їх доцільність. Крім того, вбачається, що при такому підході витребування справи та її надходження до Верховного Суду України буде мати лише формальний характер;

– вирішує питання про зупинення виконання відповідних судових рішень. Зупинення виконання судових рішень має проводитися Верховним Судом України в обов'язковому порядку, оскільки якщо суд установить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої п.1 ч.1 ст.355 ЦПК України, є незаконним, він скасовує його

повністю або частково і приймає нове судові рішення.

Якщо ж судові рішення у справі переглядається з підстави, визначеної п.2 ч.1 ст.355 ЦПК України, суд може скасувати оскаржуване рішення повністю або частково і має право прийняти нове судові рішення або направити справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення;

– вирішує питання про поновлення строку для подання заяви про перегляд судового рішення або про залишення заяви без розгляду, якщо таке питання не розглядалося у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ. В даному контексті привертає увагу певна нормативна неузгодженість. Так, виходячи з вимог ч.2 ст.359 ЦПК України, суддя-доповідач Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом трьох днів з моменту надходження заяви здійснює перевірку її відповідності вимогам ЦПК України. Як уявляється, суддя-доповідач має перевірити не тільки правильність оформлення заяви та відповідність порядку її подання, але й дотримання заявником строку звернення до Верховного Суду України, визначеного діючим процесуальним законодавством.

Згідно із ч.3 ст.356 ЦПК України, у разі пропущення строку, встановленого ч.1 та 2 зазначеної статті, з причин, визнаних поважними, суд за клопотанням особи, яка подала заяву про перегляд судового рішення, може поновити цей строк. Заява про перегляд судового рішення залишається без розгляду, якщо особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, а також якщо в поновленні строку відмовлено. Питання про поновлення строку для подання заяви про перегляд судового рішення або про залишення заяви без розгляду вирішується судом без виклику осіб, які беруть участь у справі, та за результатами розгляду постановляється відповідна ухвала.

Очевидно, що дана норма адресована безпосередньо Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних

справ. Такий висновок впливає, зокрема, із п.12 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 11 від 30.09.2011 р. «Про судову практику застосування статей 353–360 Цивільного процесуального кодексу України» [3], де роз'яснюється, що про поновлення строку постановляється ухвала, зміст якої може бути викладено в ухвалі, постановленій про допуск справи до провадження.

Крім того, згідно із цим же пунктом Постанови, подання заяви про перегляд судових рішень з підстави, передбаченої п.2 ч.1 ст.355 ЦПК, пізніше одного місяця з дня, коли особі, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало достовірно відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного, виключає допуск справи до провадження.

Таким чином, вирішення одного й того ж процесуального питання в конкретній справі віднесено до компетенції одразу двох судових інстанцій – Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України, що не може бути прийнятним з правової точки зору. Поряд із цим, простежується й інша проблема – яким чином Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ може допустити справу до провадження у Верховному Суді України, якщо строк на подання заяви був пропущений.

Виходячи з вище наведеного, вбачається необхідність, так само як і стосовно відкриття провадження у Верховному Суді України, закріпити повноваження щодо поновлення строку для подання заяви про перегляд судового рішення або залишення заяви без розгляду у зв'язку з пропуском строку виключно за Верховним Судом України;

– доручає відповідним фахівцям науково-консультативної ради при Верховному Суді України підготувати науковий висновок щодо норми матеріального права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції у подібних правовідносинах. Згідно зі ст.46 Закону України «Про судоустрій і ста-

тус суддів» науково-консультативна рада утворюється при Верховному Суді України з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проектів постанов Пленуму Верховного Суду України стосовно надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду України, підготовка яких потребує наукового забезпечення [4]. При цьому, в Законі не конкретизовані питання, які можуть потребувати наукового забезпечення. Разом з тим, повноваження Науково-консультативної ради визначені в п. 1 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України [5]. Серед них – надання наукових висновків щодо норм матеріального права, які неоднаково застосовані судом (судами) касаційної інстанції у подібних правовідносинах.

На підставі п.3 зазначеного Положення члени Ради відповідно до визначеної судової спеціалізації за дорученням суддів Верховного Суду України надають у встановлені законом строки наукові висновки щодо норм матеріального права, які неоднаково застосовані судом (судами) касаційної інстанції у подібних правовідносинах, а також на прохання голови Науково-консультативної ради вивчають питання, що виникають у судовій практиці, і подають до Верховного Суду України певні рекомендації;

– визначає органи державної влади, представники яких можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання цією нормою закону та дає розпорядження про їх виклик до суду. Позиція законодавця з цього питання, на нашу думку, є доволі спірною. Як бачиться, мова йде про тлумачення норм права, суб'єктами якого, як відомо, можуть бути будь-які особи. Проте, як зазначається в юридичній літературі, значення такого тлумачення, його юридична обов'язковість неоднакові. Залежно від суб'єктів тлумачення воно має різне юридичне значення і різні наслідки [6, с.442].

Розрізняють офіційне і неофіційне тлумачення норм права. Як зазначає О.Ф. Скакун,

офіційне – це роз’яснення змісту (сми­слу, мети) правових норм, яке здійснюється вузьким специфічним колом уповноважених державних органів або посадових осіб в межах їх компетенції і має юридично обов’язкову силу для всіх, хто застосовує роз’яснювальні норми. Неофіційне – вид з’ясування та роз’яснення змісту (сми­слу, мети) правових норм особами, що не мають на те офіційних повноважень, а відтак воно не має юридично обов’язкової сили. Неофіційне тлумачення має силу суспільної думки, індивідуального авторитету особи інтерпретатора, формує те інтелектуальне, вольове і моральне юридичне середовище, з якого правозастосувачі та інші зацікавлені особи черпають свої уявлення про правову законність і справедливість вирішення юридичної справи [6, с.442-443]. При цьому суд є тим суб’єктом, який здійснює офіційне (казуальне) тлумачення, а відтак, за загальним правилом, не повинен спиратися на неофіційне роз’яснення змісту правових норм іншими суб’єктами. Основою судової діяльності має бути лише офіційне нормативне тлумачення, що виходить від нормотворчих органів або інших компетентних органів, яким делеговано таке повноваження.

Необхідно також враховувати, що правосуддя здійснюється професійними суддями, тобто особами, які мають високий рівень правової підготовки, що включає глибоке і всебічне володіння юридичними знаннями, належне правове мислення, навички застосування правових норм.

Відповідно, вище названий пункт має бути виключеним із цивільного процесуального законодавства;

– здійснює інші заходи, необхідні для вирішення питання про усунення розбіжностей у застосуванні норми матеріального права.

Система підготовчих дій у Верховному Суді України, передбачена цивільним процесуальним законодавством, в більшому ступені стосується розгляду справ, пов’язаних з неоднаковим застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення

різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. Однак, справи щодо встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов’язань при вирішенні справи судом, також потребують проведення підготовчих дій для їх успішного розгляду у Верховному Суді України, тому в ЦПК України має бути передбачено – які за характером повинні бути ці дії.

На підставі викладеного, вбачається необхідність внести зміни до ЦПК України, якими виключити повноваження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по допуску справи до провадження у Верховному Суді України. Також, на законодавчому рівні має бути переглянута система підготовчих дій у Верховному Суді України з урахуванням потреб судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618–IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Дроздов А. М. До проблеми підготовки справи до розгляду у Верховному Суді України / А. М. Дроздов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asad.ua/index.php?id=blog&blog=290>.
3. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику застосування статей 353–360 Цивільного процесуального кодексу України» : від 30.09.2011 р., № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-11>.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453–VI // ВВР України. – 2010. – № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529.
5. Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України / затв. постановою Пленуму Верховного Суду Укра-

їни : від 16.09.2011 р., № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-11>.

6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 520 с.

Sapeyko L. V. Aktualnyh pytannya vidkryttya proवादження та підготовки цивільних справ у Верховному Суді України / Л. В. Сапейко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 529–534 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_88.pdf

Розглянуто окремі проблеми стадії відкриття провадження у Верховному Суді України, зокрема, щодо допуску справи до провадження у даній судовій інстанції Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, та відсутності можливостей у Верховного Суду України впливати на вирішення даного процесуального питання. Також, проаналізовано низку спірних питань, пов'язаних з підготовкою справ у Верховному Суді України. Запропоновано шляхи удосконалення норм цивільного процесуального законодавства, які регулюють порядок проведення відповідних судових дій.

Sapeyko L.V. Aktualnyh voprosy otkryttiya proizvodstva i podgotovki grazhdanskikh del v Verhovnom Sude Ukrainy

Рассмотрены отдельные проблемы стадии открытия производства в Верховном Суде Украины, в частности, относительно допуска дела к производству в данной судебной инстанции Высшим специализированным судом Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, и отсутствия возможностей у Верховного Суда Украины влиять на решение данного процессуального вопроса. Также, проанализирован ряд спорных вопросов, связанных с подготовкой дел в Верховном Суде Украины. Предложены пути усовершенствования норм гражданского процессуального законодательства, которые регулируют порядок проведения соответствующих судебных действий.

Sapeyko L.V. Actual Questions Commencement of Proceedings and Educational Measures for Civil Cases in the Supreme Court of Ukraine

Discuss specific problems opening stage production in the Supreme Court of Ukraine, in particular, concerning the admission of a case in the court of the high specialized court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases, and lack of opportunities in the Supreme Court of Ukraine to influence the decision of this procedural issue. Also analyzed a number of contentious issues related to the preparation of cases in the Supreme Court of Ukraine. Ways to improve the rules of civil procedure legislation, which govern the conduct of appropriate legal action Suggested.